

CONSEIL
D'ARCHITECTURE,
D'URBANISME ET DE
L'ENVIRONNEMENT
DU NORD

Gids Gebiedsverkenning

GEBIEDSVERKENNING GRENSOVERSCHRIJDEND VLAANDEREN

Gids Gebiedsverkenning - 03 / 05 / 2022

Flandria Rhei

Avec le soutien du Fonds européen de développement régional
et avec les fonds régionaux de développement

Flandria Rhei
Partons 2.0

Avec le soutien du Fonds européen de développement régional
et avec les fonds régionaux de développement

Culturele seizoen – CAUE du Nord – 2022

Vlaanderen, een regio met meerdere identiteiten

Op de grens tussen Noord-Frankrijk en België ligt de regio Vlaanderen aan de basis van een cultuur en een taal die diep geworteld zijn in de lokale tradities. Vlaanderen, een geologische en geografische regio die Frankrijk en België doorkruist, wordt gekenmerkt door de diversiteit van zijn landschappen, tussen de zee en de heuvels.

De rijkdom van Vlaanderen komt voort uit een sterke band met water. De twee stroomgebieden van de Leie en de IJzer zijn het centrum van dichte menselijke bewoning langs de natuurlijke en gekanaliseerde riviertrajecten; zij zijn het voorwerp geweest van talrijke conflicten om de controle over de watervoorraden en dragen de herinnering aan alle gebieden die zijn beschadigd. Water is ook een strategische troef, zoals de citadellen in het gebied bewijzen. Het gebied van de Vlaamse bergen is gevormd door water; maritiem Vlaanderen blijft het meest blootgesteld aan water door zijn lage ligging, en het meest ontwikkeld, gekanaliseerd na de laatste mariene regressie.

De dominante rol van het water op het grondgebied van Vlaanderen maakt vanzelfsprekend uit tot de onderwerpen van deze grensoverschrijdende reis. Water is zowel een beperking als een troef, een fundamenteel element van deze culturele smeltkroes aan de grenzen van West-Europa. De noodzaak om het grondgebied te ontwikkelen heeft in de loop van de tijd een specifieke know-how en leefwijzen doen ontstaan die deze verkenning wil ontcijferen om de specifieke logica ervan te begrijpen.

REEKS 1- Waterdeling, stroomgebieden van Leie en Ijzer

A - Provinciaal Domein Palingbeek

P 5

**A - B - Van Palingbeek tot Mont Noir
(Zwarteberg)**

P 6

B- Mont Noir (Zwarteberg)

P 7

REEKS 3 - Maritiem Vlaanderen, een land teruggewonnen op het water

**D-E - Van Waten tot het Provinciaal
bezoekerscentrum Duinpanne**

P 15-17

**E- Het Provinciaal bezoekerscentrum
Duinpanne**

P 18

REEKS 2 - De Vlaams Heuvels, een oud erfgoed verbonden met water

**B-C - Van de Zwarteberg naar de
Wouwenberg (Mont des Récollets)**

P 9

C - De Wouwenberg

P 10

**C-D - Van de Wouwenberg naar de
Watenberg**

P 11

D - De Watenberg

P 13

REEKS 4 - De IJzervlakte, een strategische plaats

**E-F - Van het Provinciaal bezoekerscentrum
Duinpanne tot de Dodengang**

P 19

F - De Dodengang

P 20

**G - Het Provinciaal bezoekerscentrum De
Blankaart**

P 21

**G-A - Van het Provinciaal bezoekerscentrum
De Blankaart tot het Provinciaal domein de
Palingbeek**

P 22

< [Meer info](#)

REEKS I : Delen van water tussen de stroomgebiede n van de IJzer en de Leie

Deze reeks markeert het begin van de grensoverschrijdende kruising tussen de twee stroomgebieden, gelegen op een bergkamlijn, en ze laat toe het binnenland van Vlaanderen te zien.

In dit eerste deel wordt dit hoge punt beschouwd als een observatorium en als een noodzakelijk doorgangspunt, als een reële fysieke belemmering, versterkt door de aard van de ondergrond, van kleisamenstelling. Deze reeks maakt het mogelijk het menselijk optreden te begrijpen op dit gebied, dat zowel een strategische controletroef als een natuurlijke hindernis voor communicatie vormt.

A. Provinciaal Domein de Palingbeek

Op de heuvelrug die de waterscheidingslijnen tussen de Leie en de IJzer vormt, ligt het domein van de Palingbeek, een plek die in de negentiende eeuw door industriëlen werd begeerd en tijdens de Grote Oorlog vorm kreeg.

Van 1864 tot 1913 hebben Franse en Belgische industriëlen hun krachten gebundeld om het kanaal Komen-leper te graven, dat de Leie met het kanaal leper-IJzer verbindt. Het was de bedoeling de twee rivierbekkens met elkaar te verbinden door middel van een waterweg, om zo de handel te vergemakkelijken door een maritieme uitweg te creëren voor de vlakte van de Leie. Er moest echter wel een hoog punt worden gepasseerd dat naar een rivier is genoemd: de Palingbeek. Na vier mislukte pogingen als gevolg van de samenstelling van de bodem, werd het project stopgezet. Tijdens de Grote Oorlog werden de stellingen geblokkeerd bij Ieper, een strategische ruggengraat en een nat slot van het conflict. Om ze te verplaatsen, gebruikten zowel geallieerde als Duitse militaire ingenieurs mijnwerkers om mijnkamers te graven om de vijand van onderen op te blazen. Deze strategie liet gapende kraters in het landschap achter.

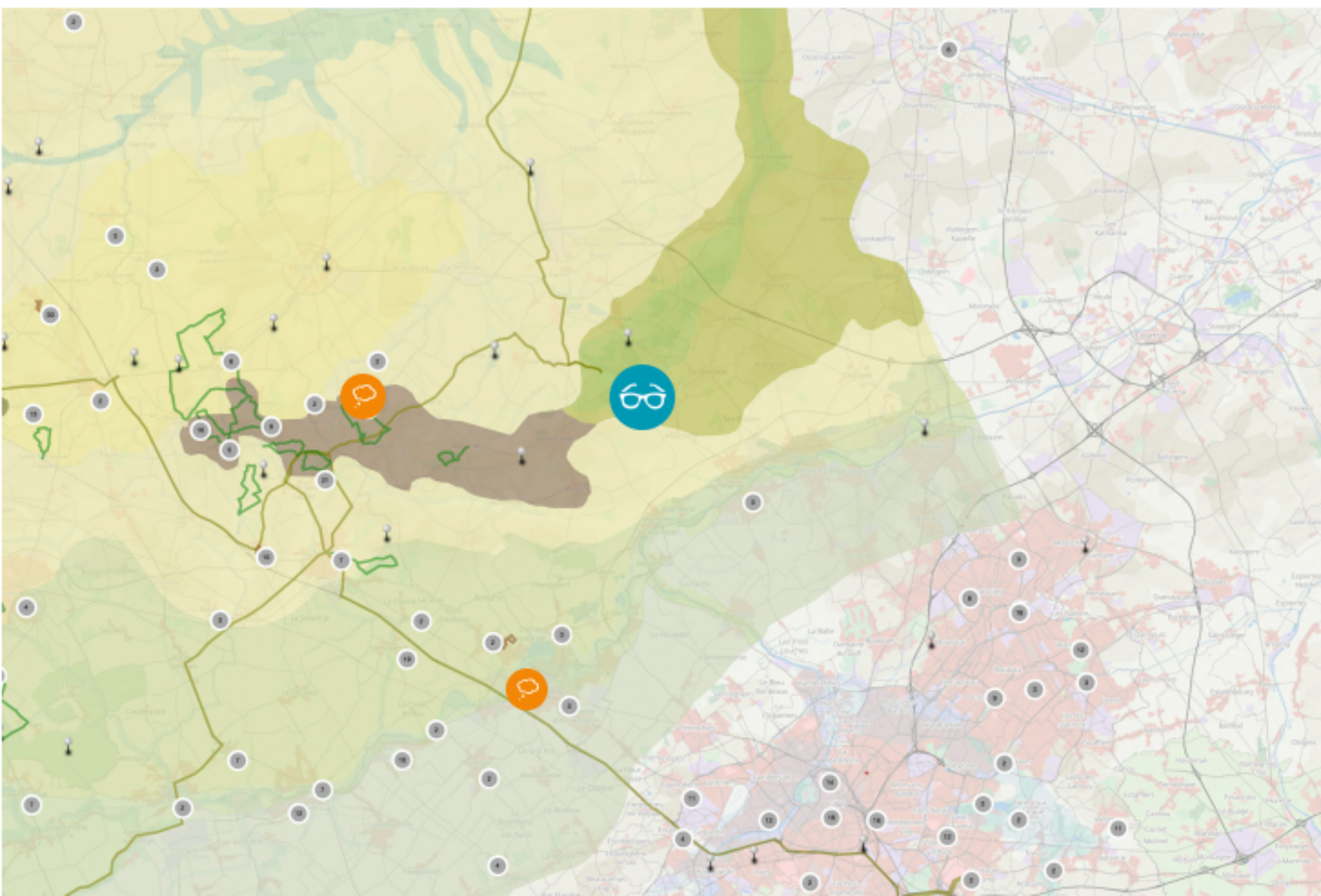

Paal van de ingestorte St. Eloi brug (1913)
© C Terrier

Interreg-projecten :

Natuurgids Parcours van de Vlaamse Heuvels | **TERCO** (2014) - De dorpsHub van Nieppe | **TransMobil** (2022)

Een bergkam die het stroomgebied van de IJzer en de Leie scheidt

Pogingen om door het kanaal en het sluisstelsel te breken

Ieper, de dubbele natte sluis van Verdun tijdens de Grote Oorlog

Het interpretatiepaviljoen aan de ingang van het domein

< [Open de kaart](#)

[Reeks 1]

Foto : © CAUE du Nord - BP - [Meer info](#)
Beschrijvend blad SGN-CAUE du Nord

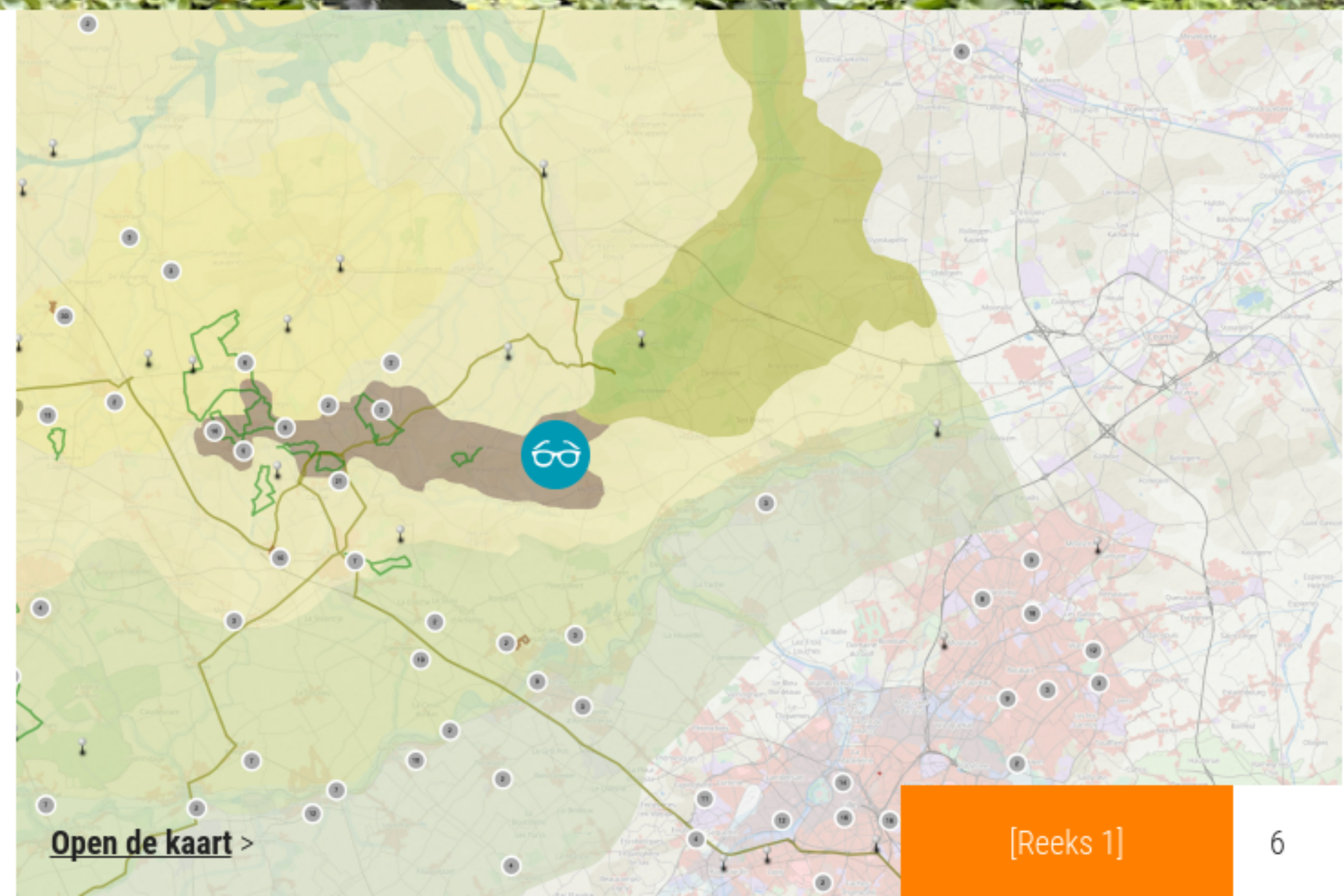
The Pool of Peace

Het rustige en rustgevende waterlichaam is een erfenis van de Grote Oorlog, het resultaat van een gigantische explosie van een munitievoorraad op een hoog punt in het Vlaamse reliëf.

De Mijnslag in 1917 was een van de sleutelmomenten van de Eerste Wereldoorlog. Het Britse offensief betekende het begin van het einde van het conflict. De strategie om explosieven onder de loopgraaf van de vijand te plaatsen via ondergrondse tunnels liet kraters achter in het landschap. Zij getuigen van de aanwezigheid van oorlog en de duurzaamheid van de bodem.

Door het Vlaamse gebergte kunnen diepe tunnels gegraven worden. De kraters, zoals de ontelbare granaatrechters, vormen onmiddellijk poelen. Het water heeft moeite om te infiltreren, druppelt naar beneden en stagneert dan. Het boek "14-18: La Terre et le Feu, géologie et géologues sur le front occidental" vertelt ons over de nauwe band tussen geologie en gevechten tijdens het eerste wereldconflict.

> Zoek het boek "[14-18: Aarde en vuur, geologie en geologen aan het westelijk front](#)"

[Open de kaart >](#)

[Reeks 1]

B. De Zwarteberg, de Vlaamse heuvels begrijpen

De Zwarteberg, op de Frans-Belgische grens, maakt deel uit van een reeks zand- en kleiheuvels bedekt met ijzerhoudend zandsteen, bekend als de Vlaamse Heuvels.

De vorming van de Vlaamse Heuvels is het resultaat van een afzetting van mariene sedimenten, hoofdzakelijk zand, toen het huidige Vlaanderen overstroomd werd, waardoor een sedimentair bekken ontstond. De vorming van de bergen is het resultaat van de weerstand van delen van deze formatie tegen erosie als gevolg van ijzerafzetting onder latere tropische klimatologische omstandigheden. Zo, gevrijwaard van de erosie die de rest van het grondgebied ondergaat, ontstaan bergmassieven van ongeveer 100 meter.

De traditionele architectuur van de Zwarteberg maakt gebruik van deze zandstenen, waardoor de aard van de bodem wordt benadrukt.

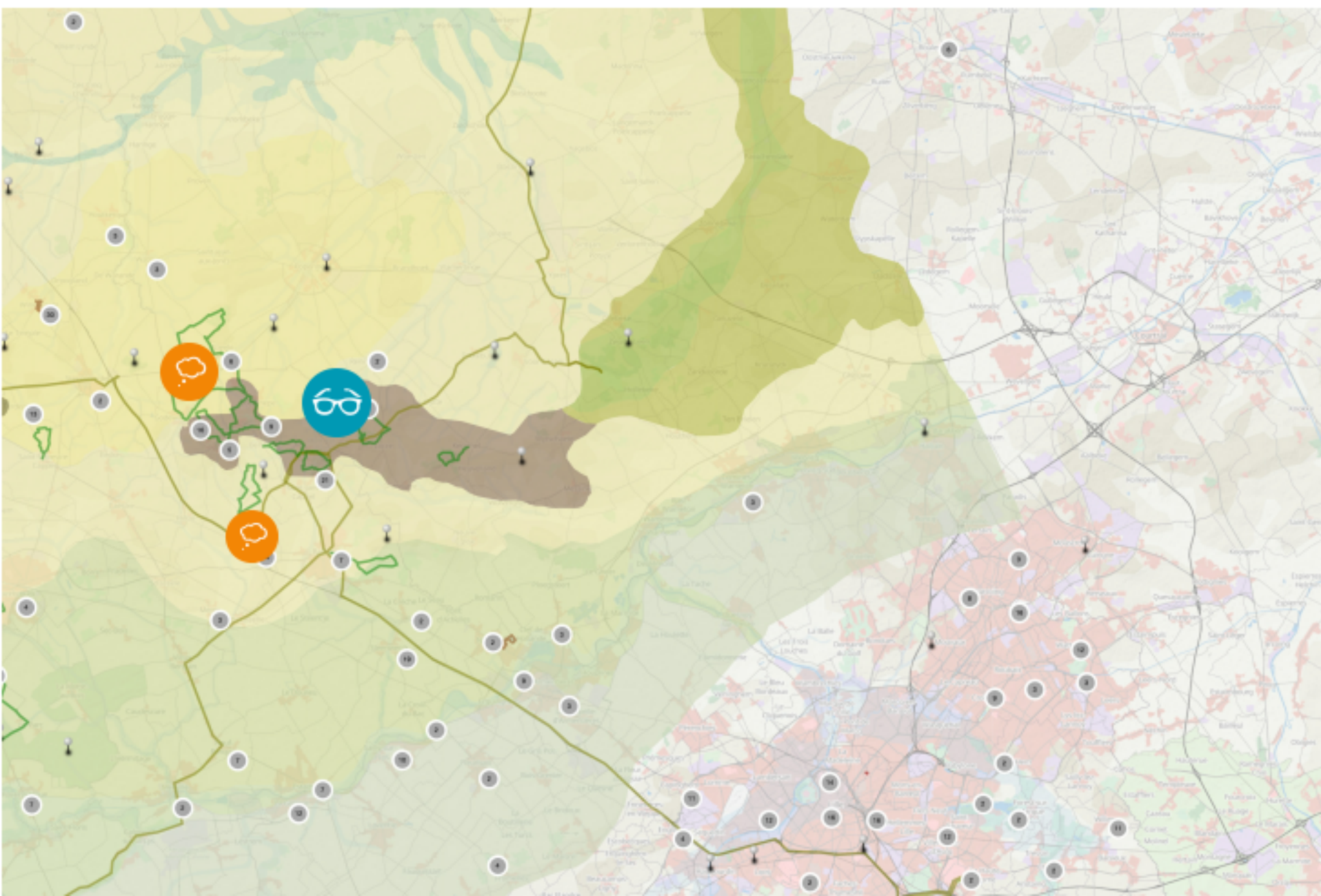

De Mont Noir onder de Monts de Flandres
© CAUE du Nord - SGN - (Meer d'infos)

Interreg projecten :

Jardin de L'Abéele/Abele en Imaginons Méteren | PARTONS 2.0 (2022)

De ijzeren zandsteen
Het pantser van ijzerzandsteen, aanwezig op de top van alle Vlaamse Heuvels, heeft de zanden uit het Tertiair beschermd tegen erosie.

De waterafvoergalerijen

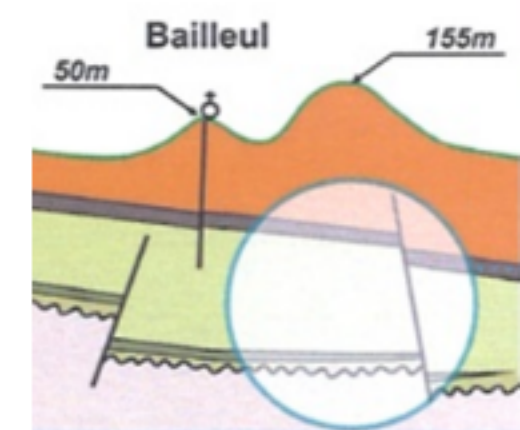
< Meer info

De artesische put van Bailleul

Meer info >

Water uit de bergen van Artois
De schematische doorsnede, van de Mont Noir tot de heuvels van de Artois, illustreert het verband tussen landschap, geologie en hydrologie.

< [Open de kaart](#)

[Reeks 1]

REEKS II : De Vlaamse heuvels, een oud erfgoed verbonden met water

Deze oost-westdoorsnede van de keten van het Vlaams gebergte laat ons toe het binnenland van Vlaanderen te benaderen via een opeenvolging van reliëfs, die allemaal uitzichtpunten zijn op de omliggende vlakten en plateaus.

Het doel is de aanwijzingen te ontcijferen en de samenstelling te begrijpen van deze bergen, uniek in het Vlaamse landschap, geërfd aan de inversie van het reliëf onder invloed van het water. Dit bijzondere landschap toont de samenstelling van dit deel van het binnenland van Vlaanderen en stelt ons in staat de dynamiek te begrijpen van de schaarse maar oeroude menselijke bewoning om redenen van verdediging en produktie.

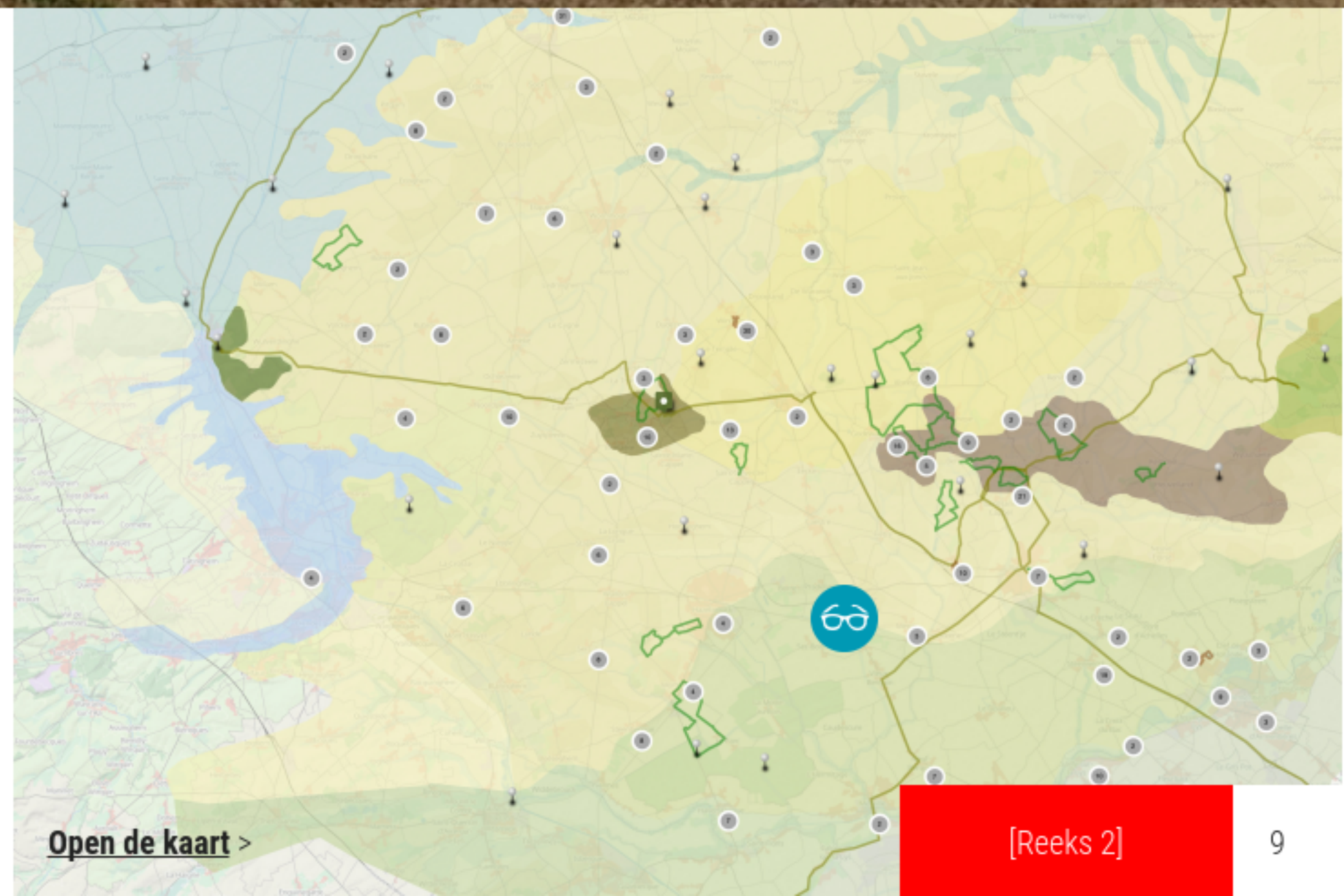

[Meer info](#)
Beschrijvend blad SGN-CAUE du Nord

De Leie voedt zijn vlakte

Tienduizend jaar lang hebben overstromingen het land gevormd en het zijn agronomische waarde gegeven. De Leie brengt het nodige materiaal naar de hele vlakte.

De Leievlakte is het resultaat van een natuurlijk opvul fenomeen. Sedimenten afkomstig van de erosie van de heuvels van Artois worden al honderdduizenden jaren door de Leie en haar zijrivieren op de rechteroever verspreid tijdens seizoensgebonden overstromingen. Het principe van het verspreiden van het alluvium is dat van het harken. De overstromingen zijn van nature van geringe intensiteit maar van grote omvang. De seizoensgebonden alluviale afzettingen zorgen voor de natuurlijke vruchtbaarheid van de vlakte.

[Open de kaart >](#)

[Reeks 2]

C. De Kasselberg en Recolletenberg, strategisch in de menselijke geschiedenis

De bergen van Cassel en Recollets nemen een strategische plaats in, op het kruispunt van de handelsroutes naar zee of de pelgrimstochten naar Saint-Omer.

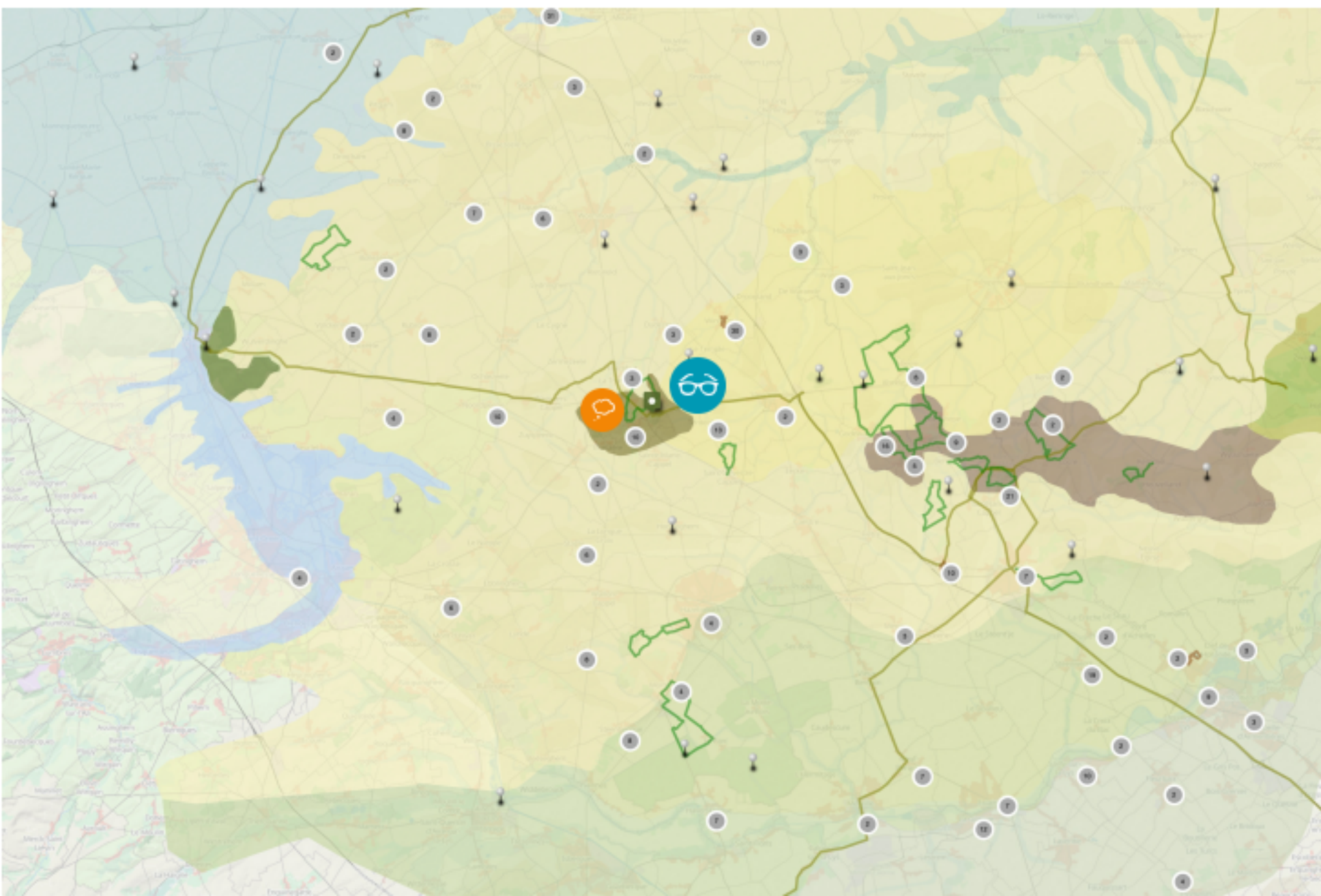
Daardoor is het vanuit militair oogpunt een strategisch punt. Het werd een sterk punt in de Romeinse tijd, toen de stad Cassel een aanzienlijke betekenis kreeg in de regio op het kruispunt van de rechte Romeinse wegen die een stervormig netwerk rond de stad vormden. De strategische positie werd in 1940 opnieuw benut tijdens de terugtrekking van de Britse troepen naar Duinkerken. Door de handhaving van de geallieerde positie in Cassel kon de operatie vlot verlopen.

Uitzicht vanuit de tuin van de Mont des Récollets
© CAUE du nord

Interreg projecten :
Samen verbeelden Cassel | PARTONS 2.0 (2022)

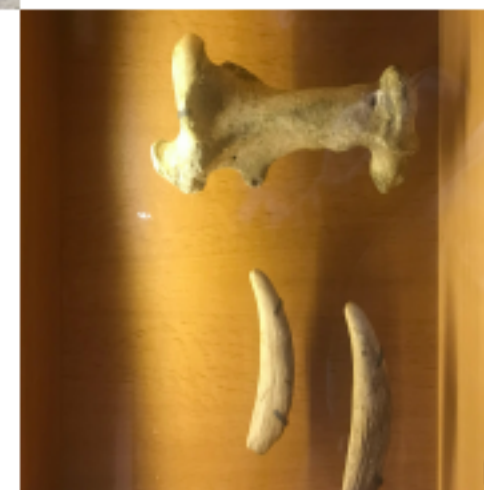

De zandkuilen van de Mont

Een geïsoleerde kalksteen vertelt ons...

Walvisbot, in het Museum van Vlaanderen in Cassel

Inwijding toren van de Grote Oorlog

[Meer info >](#)

< [Open de kaart](#)

[Reeks 2]

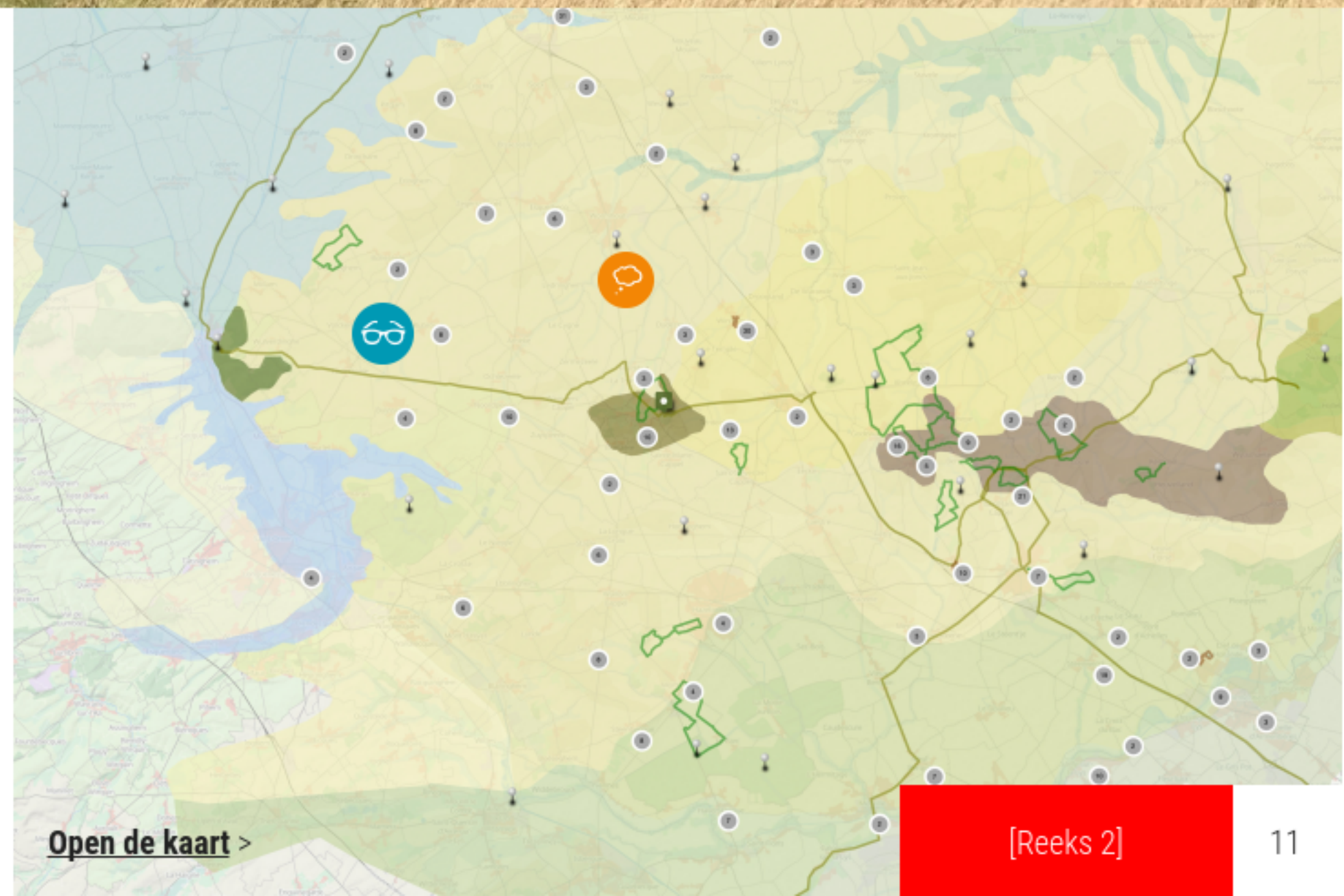
Observatorium op het IJzer plateau
© CAUE du Nord - BP

Het IJzer/IJzer-plateau, een watervoorraad... afvloeiend

De lijn van de Vlaams Heuvels loopt in een rechte lijn over een plateau waarop de IJzer/IJzer en zijn zijrivieren uitmonden, tot in de zeevlakte.

Erosie heeft slechts enkele zandlagen achtergelaten boven de ondoordringbare Vlaamse klei. Het zand en de dunne laag periglaciale löss distilleren regenwater, maar houden geen hevige stormregens tegen.

Een dergelijke geologische architectuur is vatbaar voor plaatselijke overstromingen, afhankelijk van de weersomstandigheden, en ook voor het risico van zwellingen en droogte.

[Open de kaart >](#)

[Reeks 2]

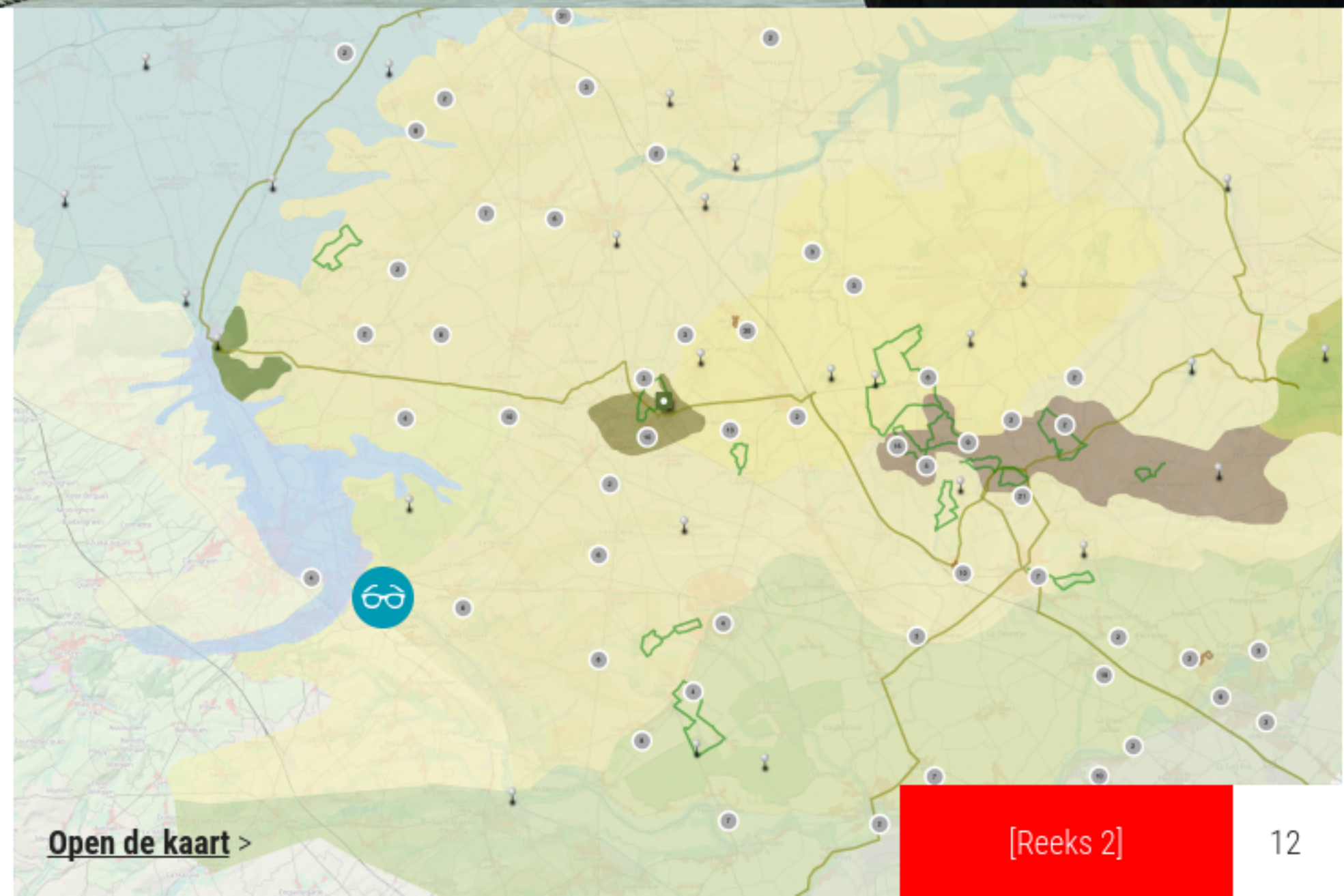
De Ascenseur des Fontinettes (1887) in Kanal van Neuffosse
© SGN

Het kanaal van Neuffosse: Geologie ten dienste van de geschiedenis

De Leie en de Aa zijn twee rivieren die vanuit de Artois naar beneden stromen door twee parallelle, smalle insnijdingen van meer dan 40 m diep. Als ze de vlakte bereiken, gaan ze uit elkaar.

Het kanaal verbindt Arques met Aire-sur-la-lys; het volgt een vermoedelijke oude loop van de Aa (10.000 jaar geleden?). Het werd gebruikt door Boudewijn V, graaf van Vlaanderen, die het bouwde als verdedigingswerk (1054). Vauban (1688) besloot er een bevaarbaar kanaal van te maken, dat in 1774 werd voltooid.

In Arques heeft een hoge hoofdsluis (1967) de Ascenseur des Fontinettes (1887) vervangen, die zelf een vijfvoudige sluis was.

[Open de kaart >](#)

[Reeks 2]

D. Watenberg

De flessenhals van Waten in het dal van de Aa is een strategisch doorgangspunt van de Artois naar Vlaanderen.

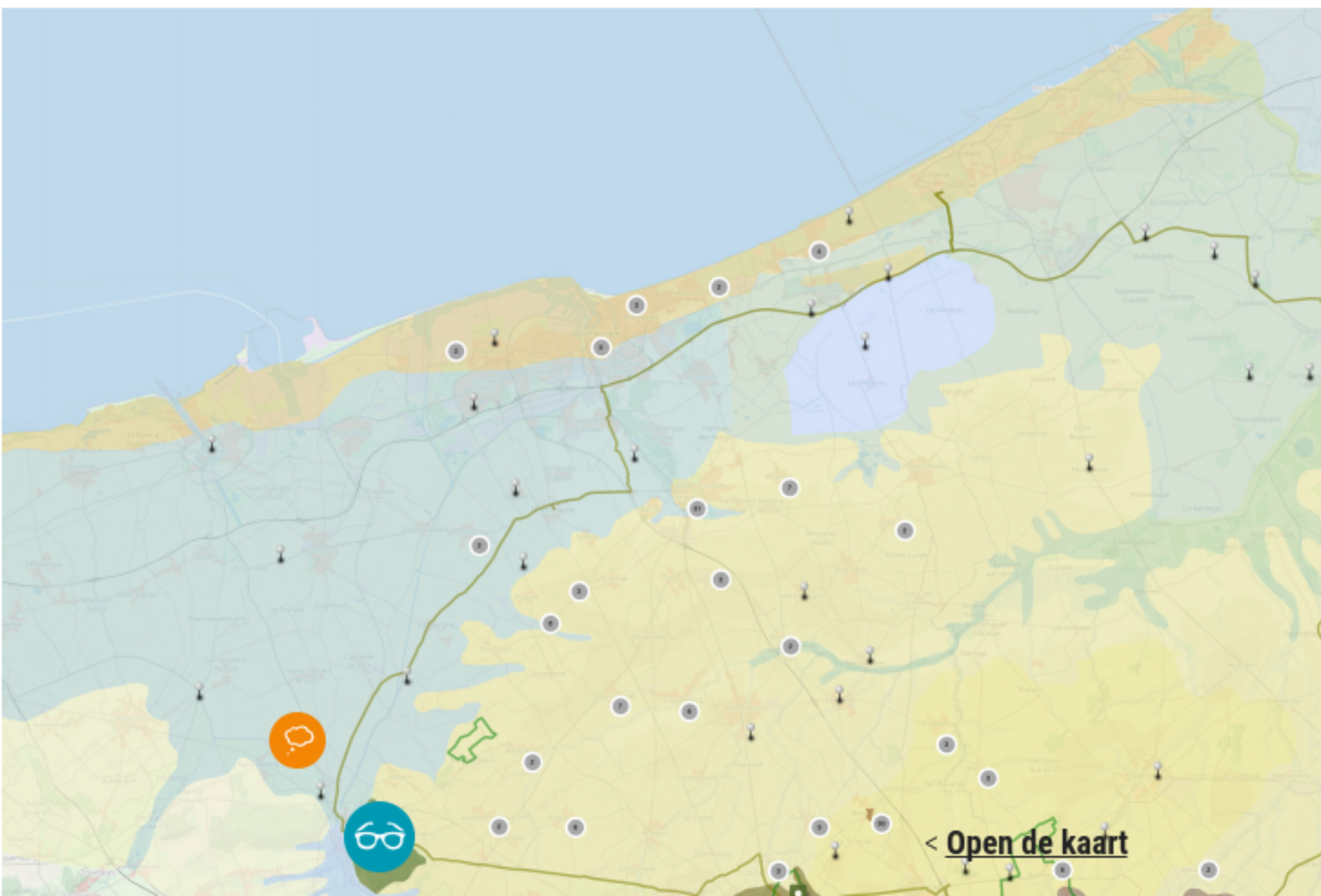
In het verlengde van het heuvelland ligt de Watenberg, een hoog punt dat uitzicht biedt op de Artesië, een waterreservoir tot aan Duinkerke, en de maritieme vlakte. Het door Vauban heringerichte bolwerk beschermt Saint Omer en het hele moerasgebied van Audomarois. De benedenstad werd gebouwd aan de oevers van de Aa, die tweemaal werd verlegd door de wijziging van de kanaalbreedte om de kustvlakte te ontwateren en Sint-Omaars met de Noordzee te verbinden. Deze waterweg werd benut voor de thans verlaten industriële activiteit die verband hield met de verwerking van de klei die op de top van de heuvel werd gewonnen, tot tegels.

Het Watenberg molen
© CAUE du Nord

Interreg projecten :
Het Carnet de ville **Septentrion** (2007) en het **interpretatiepad**

< [Open de kaart](#)

Interpretatiepad van de Watenberg

< [Meer info](#)

Goulot de Waten en het dal van de Aa onderaan de berg

Waten Fort vertegenwoordigd door de Chevalier de Beaulieu

Tuilerie du Nord, industrie die de kleigroeve van de Waten exploiteert (blauw meer)

REEKS III : Maritiem Vlaanderen, een land teruggewonnen uit het water

Het landschap van Maritiem Vlaanderen strekt zich zover het oog reikt uit langs de Belgische en vervolgens de Nederlandse kustlijn, een vlakte bijna op zeeniveau, die wordt gekenmerkt door zijn drainagesystemen.

Deze reeks begint in Watten, de flessenhals die het begin markeert van deze maritieme vlakte met zijn oude en voorbeeldige ontwikkeling. De waarneming van dit op het water veroverde gebied maakt het mogelijk een model afwateringssysteem te begrijpen, bestaande uit waterlopen die elkaar loodrecht kruisen in de venen, en een orthogonaal raster achterlaten waarop landbouw- en industriële activiteiten zijn geïnstalleerd.

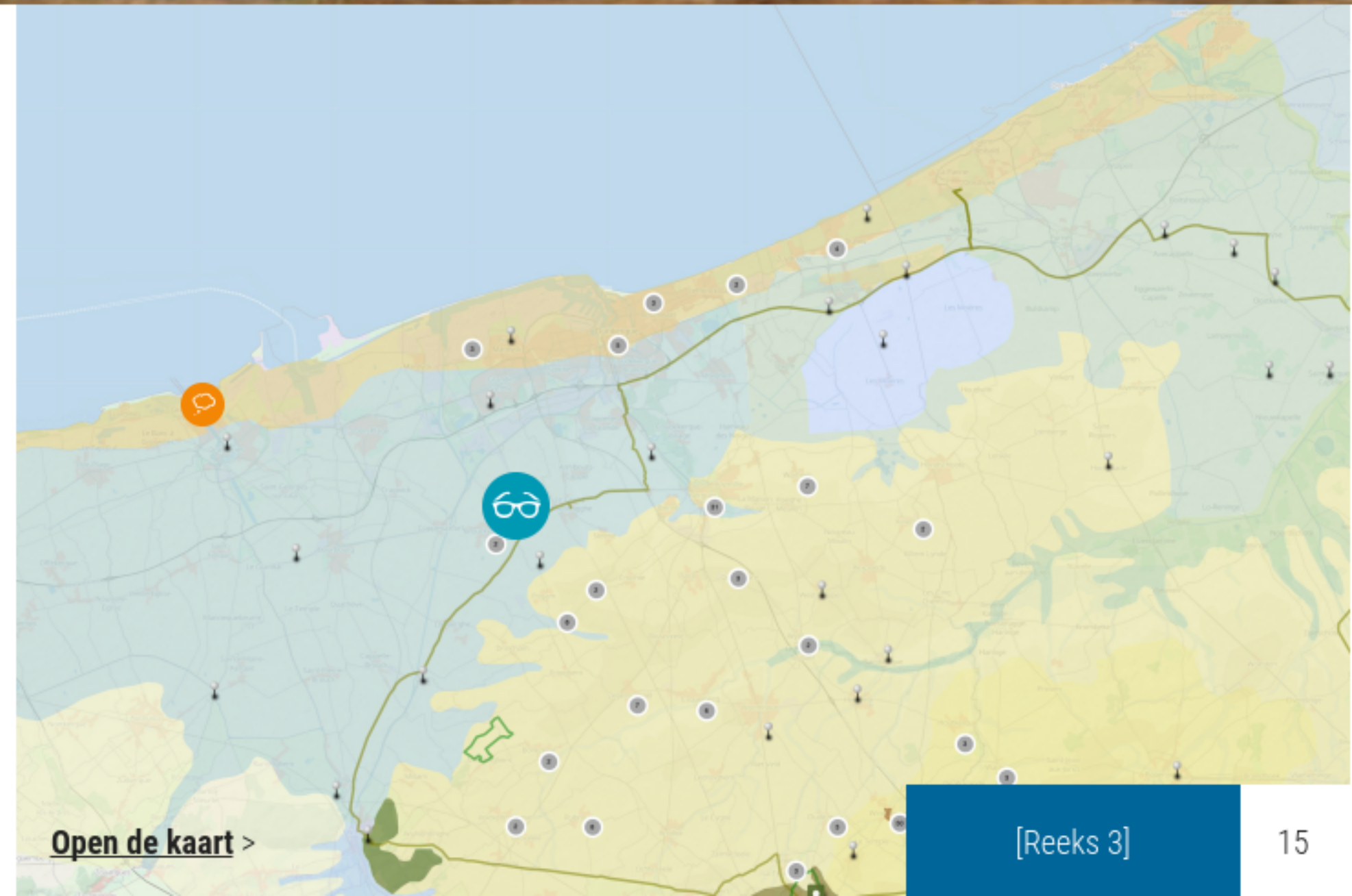

De Vlaamse Laagvlakte (zie het Carnet de territoire van Flandre Maritime - 2015)

De Vlaamse Laagvlakte: De Grote Laagvlakte van Noord-Europa

De Vlaamse Maritieme Laagvlakte maakt deel uit van een veel groter geheel: de Noord-Europese Laagvlakte. Deze vlakte strekt zich uit tot in Polen, begrensd door de Oosteuropese Laagvlakte.

Deze laaggelegen vlakte is onderhevig aan de sterke invloed van het water, en mariene transgressies maken deel uit van haar geschiedenis. De Vlaamse Laagvlakte is ontwikkeld sinds de mariene regressie in de twaalfde eeuw. Het netwerk van wateringangen, zichtbaar in het landschap, maakt landbouw- en later industriële activiteiten mogelijk. Water is zowel een troef, met name voor defensie, als een beperking.

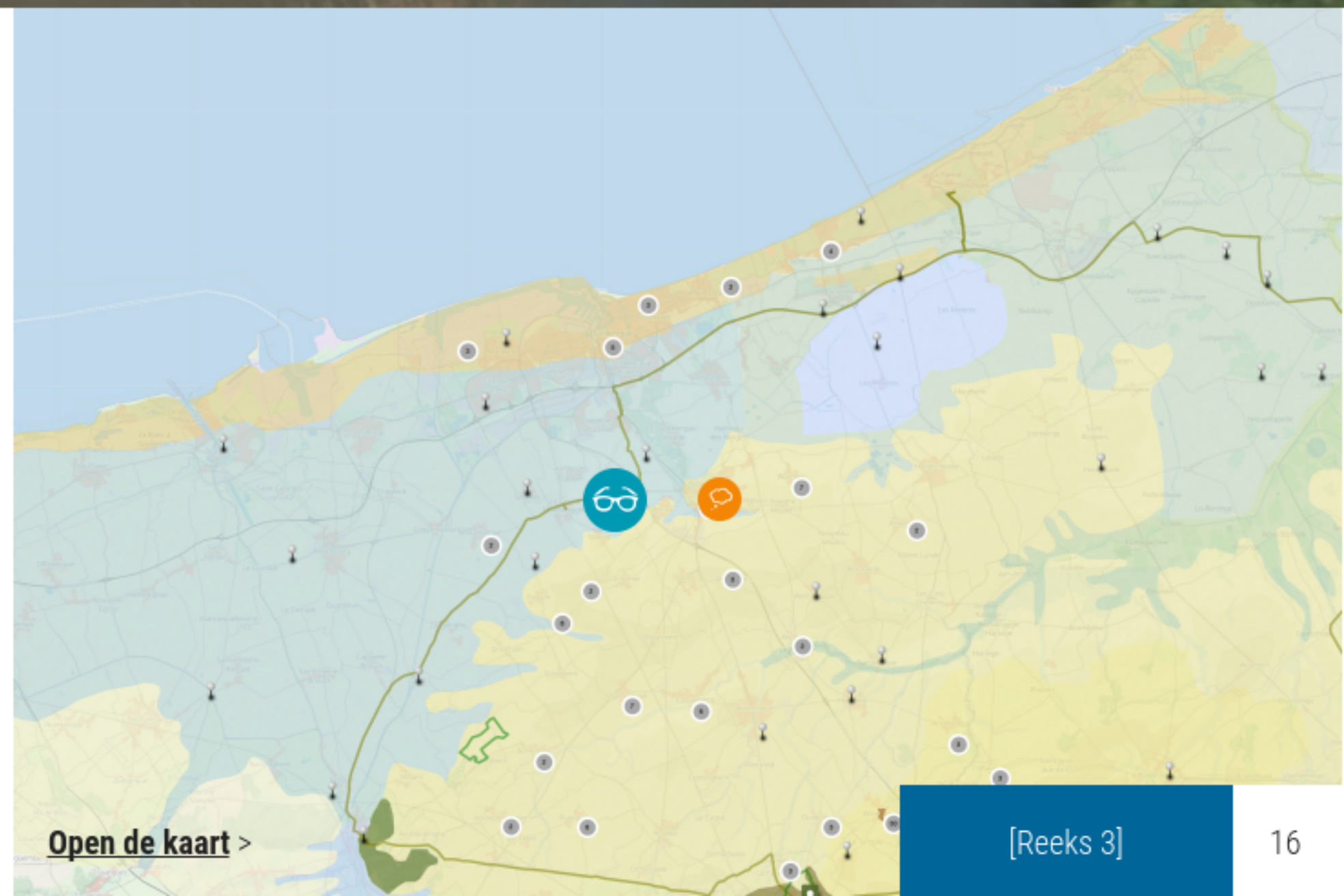

Colme Kanaal bij Bergues
© CAUE du Nord

Colme Kanaal

Dit kanaal, dat zichtbaar is vanuit Watten en langs de hele weg, is een van de oudste Franse kanalen. Het verbindt Watten en Bergues met de Noordzee en draagt bij tot de afwatering van de maritieme vlakte.

Dit kanaal loopt door het grondgebied van kust-Vlaanderen en werd gegraven om de handel via de Noordzeehavens te vergemakkelijken. Het is een oude aftakking van de Aa die zich ten noorden van de flessenhals bij Watten splitst. Het kanaal van Bergues ligt in het verlengde hiervan. Dit kanaal is een essentieel instrument voor de afwatering van de kustvlakte, via een stelsel van sluisen en een belangrijke verkeersas voor het gebied.

[Open de kaart >](#)

[Reeks 3]

16

De veenpolder
Photo : © CAUE du Nord

De veenpolder

De heidevelden beslaan een beperkte ruimte waar de afwateringskanalen een absoluut regelmatig geometrisch raster vormen.

Hier snijden de waterwegen elkaar in een rechte hoek, zodat de waarnemer zich beperkt tot de strikte horizontaliteit van de lijn, die van de horizon over die van het kanaal. Deze polder, die in de 12e eeuw werd uitgevonden, lag 2 meter onder de zeespiegel en vereiste de aanwezigheid van 23 windmolens die het water door middel van wormen in zee loosden.

[Open de kaart >](#)

[Reeks 3]

17

E. Provinciaal bezoekerscentrum Duinpanne

De Panne is een badplaats aan de Belgische kust. Het dankt zijn naam aan de depressies tussen de duinen. De gemeente De Panne alleen al bezit een derde van de Belgische duinen.

Het interpretatiecentrum in De Panne, aan de rand van het natuureservaat Westhoek, wil het publiek bewust maken van het bijzondere karakter van deze omgeving. Het uitkijkpunt biedt een panoramisch uitzicht over de gemeente en de verschillende duinformaties, en geeft uitleg over het unieke karakter ervan.

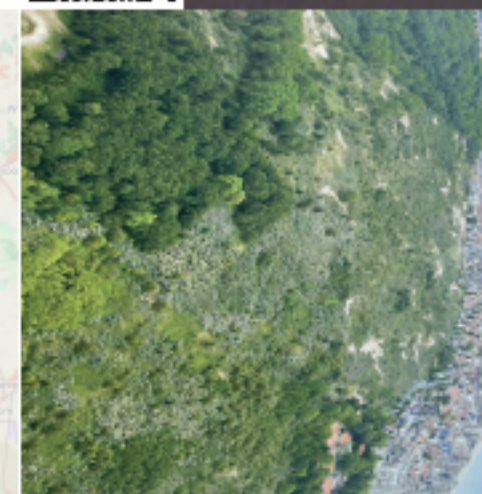
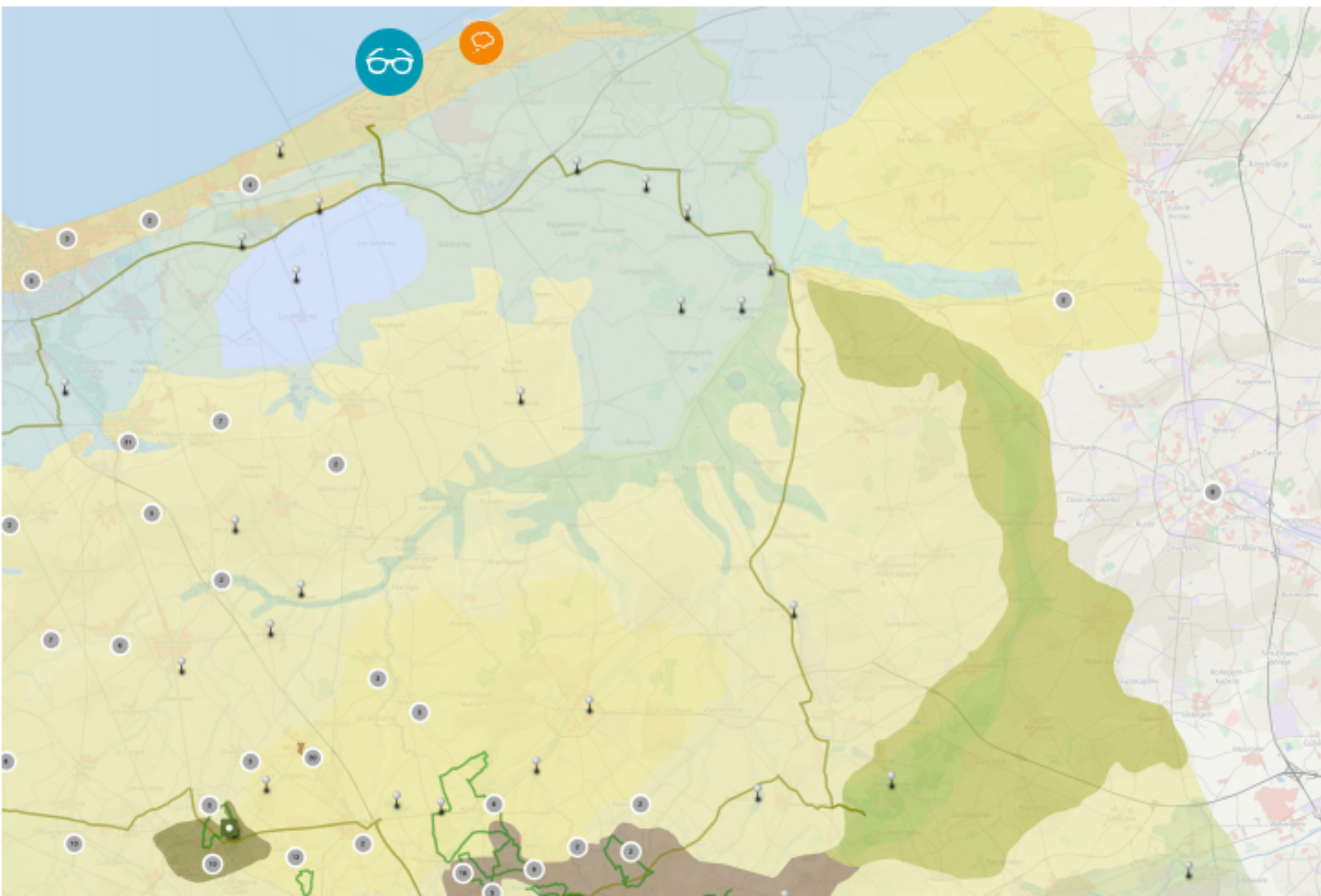
Het interpretatiecentrum belicht de kust- en maritieme activiteiten en geeft uitleg over de gevaren waaraan de kustvlakte is blootgesteld, met name het onder water lopen van de zee.

Duinen gezien vanuit het **Bezoekerscentrum Duinpanne**
© CAUE du Nord - C Terrier

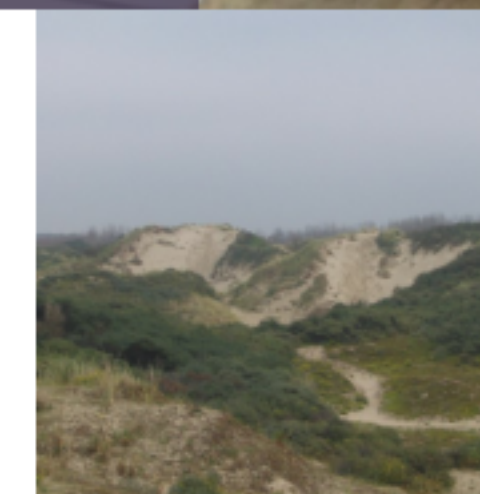
Interreg projecten :
Mageteaux, tussen Dunkerque en Nieuport (2022)

Duingordel

Westhoek
natuureservaat

Een duinrug komt
overeen met een
depressie tussen twee
duinen

Noordzee

< [Open de kaart](#)

[Reeks 3]

REEKS IV : De IJzervlakte, een strategische locatie

Van Buysscheure tot Nieuwpoort steekt de IJzer de grens over om West-Vlaanderen te bevoeien. De IJzer, tot in de 20e eeuw een riviertransportas, blijft een strategische kwestie.

De drie stations waarop deze sequentie betrekking heeft, laten de drie belangrijkste kwesties zien: de bescherming van het grondgebied bij Diksmuide, waar de IJzer als verdedigingslinie diende tijdens de gelijknamige veldslag; de watervoorziening van het stroomgebied in het waterzuiveringsstation van Blankaart, en de toegang tot een belangrijke rivieras die naar de Noordzee terug naar Palingbeek via Ieper leidt.

F. De slang van de Dood

Het laatste overgebleven Belgische bolwerk van de Grote Oorlog en een van de gevaarlijkste posities aan het front, terwijl de Slag aan de IJzer voortwoedde.

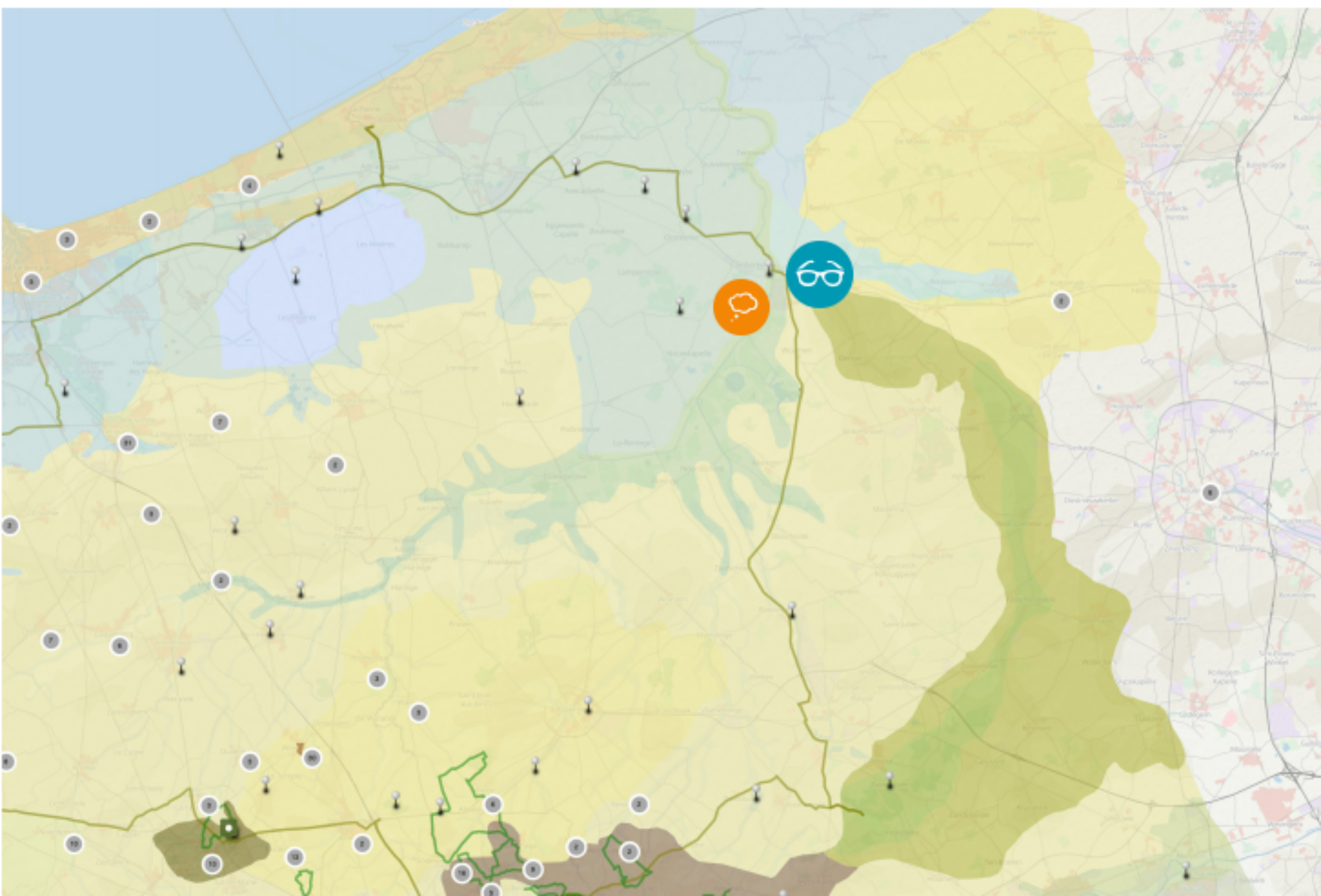
De IJzervlakte werd op 25 oktober 1914 bij besluit van de Koning der Belgen vrijwillig onder water gezet om de Duitse vijand af te weren, die zich toen op de rechter- en linkeroever van de IJzer, ten noorden van de Belgische stellingen, had gevestigd. Dit besluit vloeide voort uit het gebruik van water als verdedigingsmiddel, een erfenis van oude praktijken. Er begon een stellingoorlog en in 1915 groeven de Belgen een met kantelen afgezette tunnel in de dijken op de linkeroever van de IJzer. Dit was de enige positie op Belgisch grondgebied die soeverein bleef. Het bijzondere van deze positie was dat het onmogelijk was loopgraven te graven omdat de grond verzadigd was met water, dus werden de muren gemaakt van zandzakken.

Reconstructie van de loopgraven de 14-18
© CAUE du Nord - BP

Interreg projecten :
Sint-Jakobskappelle, "Charmant dorp" met **TERCO** (2013)

Titre de la fiche
[Observatoire]

Titre de la fiche
[Médiathèque]

Titre de la [Page web]

Titre de la fiche
[Observatoire]

< [Open de kaart](#)

[Reeks 4]

20

G. Natuurreservaat Blankaart

In het hart van de IJzervlakte ligt het natuurreservaat Blankaart, een uitgestrekt bebost gebied rond een vijver die is ontstaan door de exploitatie van turf als verbrandingsmiddel.

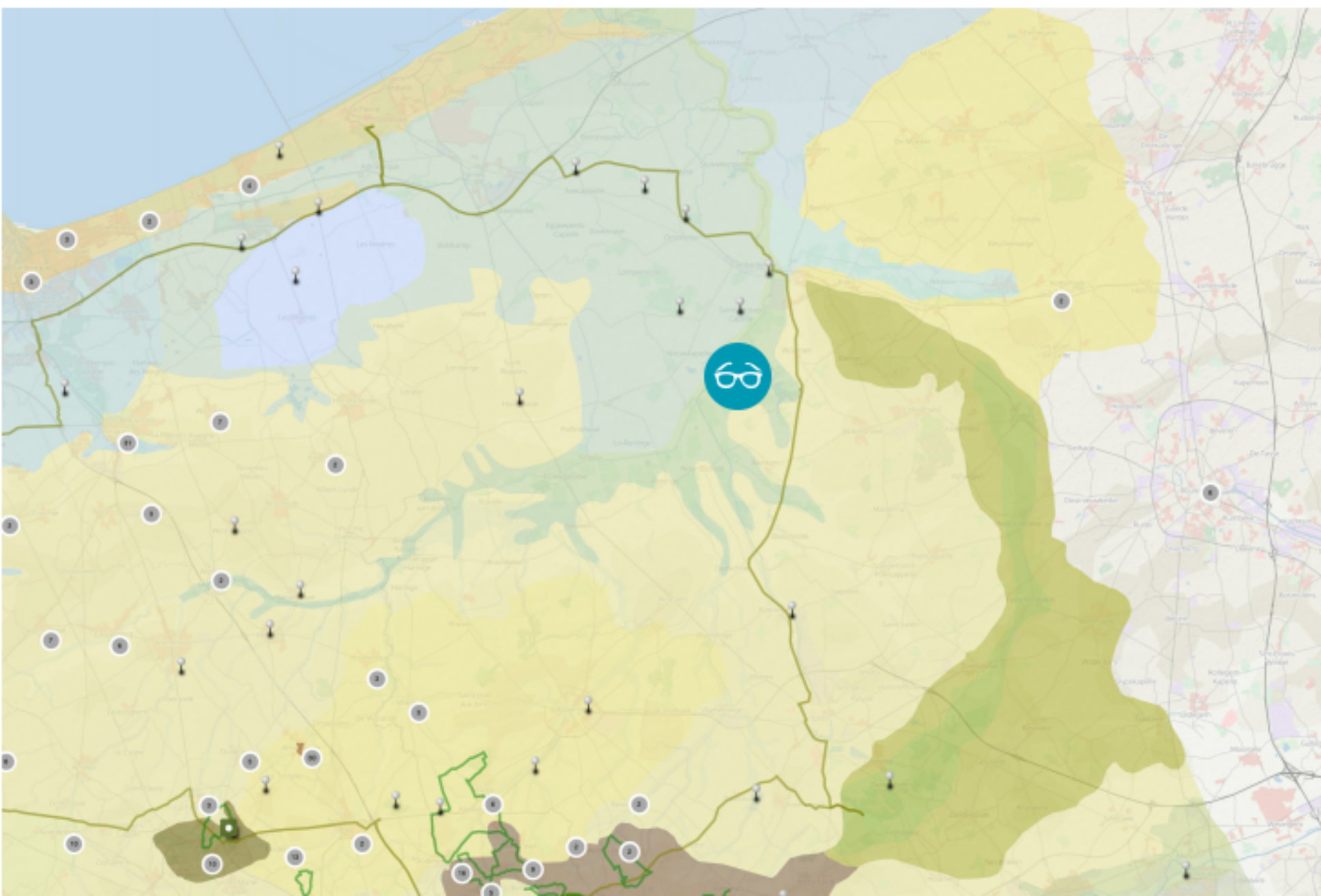
Dit landschap wordt verlengd door een enorm achthoekig waterretentiebekken; dit is een reservoir van het water van de IJzer met een inhoud van 3 miljoen kubieke meter, gebruikt voor het huidige verbruik, in de buurt van het waterproductiecentrum. Het water in de Franse bodem ontbreekt in de Belgische ondergrond, waardoor het noodzakelijk is brak en ongeschikt oppervlaktewater te gebruiken en te behandelen. Het water wordt uit het reservoir gepompt naar de waterzuiveringsinstallatie waar het drinkbaar wordt gemaakt. Deze ene site levert drinkwater aan de gebieden rond Diksmuide, Poperinge en Hooglede.

De kasteeltuinen
© CAUE du Nord

Interreg projecten :
XXX

Titre de la fiche
[Observatoire]

Titre de la fiche
[Médiathèque]

Titre de la [Page web]

Titre de la fiche
[Observatoire]

< [Open de kaart](#)

[Reeks 4]

GEBIEDSVERKENNING GRENSOVERSCHRIJDEND VLAANDEREN

Vlaanderen, een geologische en geografische regio die Frankrijk en België doorkruist, wordt gekenmerkt door een diversiteit van zijn landschappen, tussen de zee en de heuvels.

Wat is een traverse ?

Een traverse is een reis door het hart van een gebied, om de natuurlijke structuur ervan te waarderen en tegelijk rekening te houden met de ontwikkelingen die de dynamiek ervan kunnen hebben omgekeerd. Het doel van de observatie en het begrip van de problematiek is de bewustmaking van de actoren en hen in verband te brengen met het gebied waarin zij werken, ten einde duurzame projecten te ontwikkelen die in overeenstemming zijn met de aanwezige natuurlijke bewegingen en dynamiek.

Het gaat er dus om de langetermijnelementen die verband houden met geologische evoluties te verzoenen met de meer specifieke elementen die verband houden met de noodzaak om op een bepaald grondgebied te leven. De traverse maakt het mogelijk kennis te delen, deels vernieuwd door de veranderingen in het landschap en door de verhalen van de deelnemers. Wie actief door dit gebied wandelt, neemt deel aan het schrijven van zijn gemeenschappelijk geheugen.

UNE MISSION D'INTÉRÊT PUBLIC
en application de la loi sur l'architecture de 1977

Association soutenue par
LE DÉPARTEMENT DU NORD

CONSEIL
D'ARCHITECTURE,
D'URBANISME ET DE
L'ENVIRONNEMENT
DU NORD

98 RUE DES STATIONS
59000 LILLE
03 20 57 67 67
contact@caue-nord.com